

Önéletírás

Önéletírásba fogok. Még hozzá azért, mert már vagyok annyira koros, hogy megtudjam, mire jutottam én. Kicsoda vagyok. Lám, lett egy ember, aki azt sem tudja: szerencsés vagy szerencsétlen. Jó vagy rossz. Valótlan vagy valódi. Emlékszik-e bármire is vagy nem. Kérdez vagy állít. Nincs-e benne elég ellentmondás ahhoz, hogy néha más is lehessen, mint önmaga.

A legteljesebb őszinteség könyvének kell lennie, azzal sem törődve, hogy az összes ítéletünk a következmények függvénye. Naponta kell írnom őt javítás és ha lehet, visszaolvasás nélkül. Semmi, ami fikció nem kerülhet bele. Szégyenkezés nélkül, akár az első magömlés, ha eszembe jut. Az se baj, hogy a memóriám nem valami fényes, és csak az maradt meg benne, amit a szó szoros értelmében a magaménak vallhatok. Hogy hézagos a memóriám, mert csak azt rögzítette, ami heves érzéseket okozott bennem.

Én is, mint gondolom valamennyien, mindent másoktól kaptam, az elődeimtől és a kortársaimtól.

Most én a múltnak adok szavakat, feltételezve kutatok. Találomra veszem elő, ami megmaradt. Évek tűntek el az emlékezetemből, azt hiszem, végleg. Ami megmaradt, csupa fordulópontja életemnek, mert hozzá élmény tapadt.

Most, amikor belekezek ebbe a könyvbe, jobban tudom azt, hogy kiknek írok, mint azt, hogy kiről. Magamat szeretném végre megismerni. Nem a korszak érdekel, amiben éltem (1946-ban születtem, a második nagy háború után, a Jaltai Döntés által sújtott országok egyikében), úgysem derül ki róla semmi más, mint hogy történelmi lábjegyzet volt.

A kilétem érdekel halálosan, képes vagyok-e folyamatosan, naponta, visszanyúlás, helyesbítés nélkül csakis az igazat írni – ebben vagyok érdekelt, amikor megírom azt, amit meg akarok írni.

Tollal írok egy kockás, nagyalakú füzetbe, melynek lapjai zavaróan felpöndörödnek egyre, de ez sem fog zavarni. Spirálos füzet, aláhajtom a rám várakozó üres lapot, bal karommal kiegyenesítem azt az oldalt, amit tollammal szántok, a tollamra írva: Stabilo liner 308, úgy haladok. Közben azt az egyszerű írásmódot keresem, amely az ábrázolás mögött mintegy eltűnik.

Valahogy így kezdem:

Életemben az első két ember egy házaspár volt, Sándor és Róza, az anyai nagyszüleim. Kezdetben teljességgel odaadtam magamat nekik a szobakonyhás lakásban, ahol cseperedtem. Ezt a bizalmat Sándor törte meg, állíthatom, hogy szántszándékkal. Ő kereskedő volt, és a maga módján akart az életre nevelni. Az első tanításával akkor állt elő, amikor kettesben kanalaztuk a kompótot egy közös lábas fölé hajolva.

Ő akkor fölemelte nagy fejét, rám nézett fényes, korhely szemével, és azt állította, hogy a lábosban lévő lé: a tenger.

De ez egy későbbi fejlemény, amikor már én a szavak többségét értettem, ezért erre még visszatérek. Előbb arról írok, hogyan tanultam meg bizonyos szavakat.

A tíz szobakonyhás lakással körbevett földszintes udvar, ahol laktunk, lelkesítő birodalmam volt nekem. Mindegyik ajtó nyitva állt előttem. Még beszélni sem tudtam, csak valamelyest járni, amikor találomra kiválasztottam bármelyik ajtót, öklömmel döngettem követelő nyögések közepette, ha csukva találtam, és az meg is nyílt rögtön, és Rózsika, Maczákne, Karolinka vagy Zsiga bácsi ujjongva fogadott, mert már alig vártak. Mindenki énhozzám beszélt. Bizonyos első szavak megtanulására határozottan emlékszem: Kilincs, Sárga Veszedelem, Szükség. Aztán jött az a szó, hogy Kampány.

Egyszer Karolinka – az udvarban sok nyomorék lakott – vasalt bal lábát kinyújtva tartott az ölében, úgy mesélte a *Piroska és a farkas*, és amikor ott tartott, hogy az ágyban fekvő szörnyeteg kiszólt: csak nyomd le a kilincset, én megkérdeztem Karolinkától, mi az a kilincs, ő pedig az ajtajában lévő sárga valamire mutatva elmagyarázta. Gyönyörűre tisztogatott kilincse volt, mint egy tükör, ennek a méltóságos, hosszúkás vénlánynak, most is fel tudom idézni azt az aranysárga színt. És amikor nyilván röviddel ezután nagyanyám – úgy hiszem, egy másik házbeli asszonnyal baljós jóvendőről sopánkodva – kimondta azt, hogy Sárga Veszedelem, és az én érdeklődésemre némi tétovázás után azt állította: a Sárga Veszedelem az, amikor a kilincsek megolvadnak, én ezt a folyamatot, a kilincs olvadását, élénken, az időben lelassítva el tudtam képzelni. Hogy az fenyeget mindannyiunkat. A jövő.

A harmadik új szó pedig szintén bevésődött. A *Szükség*.

Anyám, az Évi ritkán látogatott, és többnyire morcos, rossz emléket hagyott. Pedig szép volt, nagyon fiatal. Ezért van az, hogy én a szép nőktől máig zavarba jövök? Évi megvetette az udvarbeli világot, amelyben önfeledten fészkeltem és ő maga is nevelkedett. Mocskos kezemet a konyhában a falicsapnál mosta, ahová a nagyapám, az ő apja bele szokott pisálni, hogy ne kelljen az udvar végébe a közös vécéig elfáradnia. Közben szidott az anyám és nagy erővel ütötte a vízszugár alatt a kezeimet, én meg ugrándoztam, ő pedig illatos volt, kirúszozva a szája, és távol tartotta testét a csaptól, mivel szép és könnyű volt a ruhája is.

Valamikor egy nővel jött be anyám a lakásba, megint csak látogatóba, és azt mondta, feküdjek le a díványra és forduljak a fal felé, mert ők egy ruhát fel akarnak próbálni. Megtettem nekik. Ők matattak, szavakat mondtak egymásnak, különféle szagokat árasztottak hozzám, én a falat néztem, amelyben három világosbarna kikapart lyuk volt. Az egyikben öntudatlanul megforgattam a mutatóujjamat, majd szemcséket nyaltam le róla. Anyám pedig a hátam mögül rám szólt: Géza, ne edd ki a falat! Majd a nőnek panaszkodott, hogy eszem a falat folyton. Erre a nő azt mondta, dehát a gyereknek *szüksége* van rá.

A *szükség* szót mindaddig nem értettem. Ráadásul a nő hozzátette: a faltól épülnek a csontjaim, ezért van szükségem rá. Én pedig ráébredtem, hogy előzőleg én csináltam oda azt a három lyukat, és én ettem ki az anyagot a falból. Ismételten

belekapartam hát, és most már tudatosan lenyaltam. Az ízét, szagát visszaidézve igazat kellett adnom az anyáménál érettebb női hangnak: *szükségem* volt rá. Olyannyira, hogy akaratlanul, mint egy álomban cselekedtem mindaddig. Szükségből, kényszeresen. Hát akkoriban mindig ilyen háromszögben tapasztaltam ezt a világot, tanultam meg a szavakat. Azáltal, hogy a felnőtteknek hittem. A kétely bennük csak aztán következett, és jött helyükbe Isten. Óhozzá nagyanyám, Róza vezetett el.

A kételyt Sándor, a nagyapám ültette belém. Egyik este a konyhában azt állította a kompótlérről, melyből kettesben egy nagy lábospól kanalaztunk, hogy az a tenger. És a benne úszkáló almagerezdek bálnák, a szilvák, melyeknek magját gondosan kiköpködtük, azok a cápák. Minden szavát értettem Sándornak, azt is, hogy a bálnák nagyobbak, mint a cápák, és azt is, hogy most játszunk. Hanem aztán, hogy a kettős ágyba befeküdtünk – szombat este lehetett, másnap nem volt piac – megkérdeztem, miért nem kapják be a hajókat a bálnák meg a cápák. Égett a villany, Sándor éppen egy füzetes regényt olvasott. Letette és azt mondta: mert a hajók fenekén hosszú kések vannak, és amikor a bálnák meg a cápák kitéjtik a szájukat, megvágják magukat. Nem tudtam elképzelni a levegőbe nézve, hogyan rögzítik a késeket a hajófenékhez. Sándor rám nézett a szemüvege fölött: nem hiszed el?

– Akarod, hogy megnézzük? Megnézhetjük.

Hallgattam. Azt hittem, csak zrikál.

– Menjünk el a tengerhez. Nem hiszed? Most. Most rögtön menjünk a tengerhez.

Letette a szemüvegét. Eddig tartott a játék, azt mutatta. Makacsul hallgattam. Nem hittem neki. Ő kiült az ágy szélére. Róza beszólt a konyhából, a kettétárt ajtón túlról, hogy ne higgyem el, nagyapám csak zrikál engem. Sándor hosszú, fehér jégeralsóban, csíkos pizsamakabátban volt. Felugrott, kezdte húzni magára a nadrágot. Kíváncsi voltam, meddig megy el az áltatásban.

– Nem jössz?

– Hogy kell odamenni? A tengerhez.

– Innen, a pályaudvarról. Mindjárt indul a vonat. Odamegyünk vele, a kikötőben hajóra szállunk.

A Keleti pályaudvar valóban a közelben volt, ezt én akkor már tudtam. Sándor sürgetett, hogy öltözzek, Róza a konyhából cáfolta, csak hülyít téged, életem.

– Mért csinálod ezt a Gyerekekkel?

– Hadd tudja meg, mi az élet – kiáltotta ki a konyhába Sándor, és cipőt, zakót rángatott magára, egyre mondta, hogy megyünk a tengerhez. Ha én nem megyek vele, akkor ő egyedül is elindul. Ez valahogy engem is megmozdított, én is kiszálltam az ágyból, de igazából akkor csatlakoztam, amikor ő a párnája alá nyúlt már felöltözve, kalapban, és onnan egy nagy köteg pénzt vett magához. Azzal a méltósággal, ami neki minden anyagi természetű dolgában éles tisztasággal megjelent. És még a szekrényből is pénzt vett elő a ruhák alól, hogy mindent elvisz, nagyanyámnak elég arra az időre az áru, ami a standban van, abból megél arra a pár napra, amit mi a tengernél töltünk Cattaronál, ahol valami tengerészlázadás is volt, amiről még ő tudott. Ekkor a padlóra ugrottam, és én is felöltöztem. Kapkodva magasszárú cipőt, ellenzős sapkát választottam az útra. Még ki is mentünk

az esti udvarra, aztán a kapu elé kézen fogva, csak onnan fordultunk vissza. A folytatásra nem emlékszem, csak a tengermély csalódásomra, de arra máig.

Sándor kereskedő volt, „hadd tanulja meg a gyerek, mi az élet”, mondta valahányszor a felesége miattam rászólt, és talán ezért álltam bosszút rajta, ezért árultam el őt hat- vagy hétéves koromban? Idegenkedni kezdtem tőle?

Később anyám értem jött a Teleki tér 9-be, nagyanyám összecsomagolta a holmimat, és elvittek onnan egy polgári lakásba, ahol pianínó is volt, és egy magas, szőke férfi, Évi új férje, és másnap iskolába kezdtem járni, és új nevet is kaptam. Azután Sándor egyik este későn berontott hozzánk, arra ébredtem. Egy darabig dulakodtak, ordítottak nevelőapámmal, majd ő, Sándor odaállt az ágyam mellé és szólított, hogy kisunokám, gyere velem vissza a piacra. Be volt rúgva. Én pedig összezárt szemmel meg se mozdultam, alvónak tettem magamat. Nem foglaltam állást. Pedig legszívesebben vele tartottam volna. Miért? Miért tartottam volna vele? És akkor miért maradtam? Ma már azt írom, hogy azért, mert Évitől, a nevelőapámtól a pianínójával együtt és őtőle, Sándortól is szabadulni akartam. Akkor meg hova? Ide, ahol most ülök és írom ezt? Nem hinném. Akkor meg?

Későn lettem szobatiszta. Azokban az időkben, mikor még egymásnak éltünk mi ketten, nagyanyám meg én, és semmi sem állt közénk, tán még beszélni sem tudtam, csak járni, Róza vizet forralt a konyhában a sparhelten. Lehet, hogy tévedek, de mintha sőt is szórt volna bele, aztán egy zománcozott bilibe öntött belőle, és arra nekem rá kellett ülnöm, hogy így talán megtanulok tisztességesen kakálni.

Hogyan mondjam el mindenkinek, hogy Róza volt a mindenem akkor, amikor még a kezemről és a lábamról sem tudtam biztosan, enyém-e? Magasan ülve hajolt oda, bámultam a szemét. Ő volt az első nő az életemben. Nagy volt és széles. Csönd volt. Bent a szoba falán lógott egy bekeretezett kép róla, az is ő volt, elmagyarázta nekem. Vékony volt az arca a képen és úgy nézett egyenesen a világba kemény bizalmatlansággal. Ámde szemközt velem, egymásba mélyedve, olyan tág lett az ő sötét pillantása, hogy teljességgel, mindenemmel beléje kerülhettem. Látzódtam is, visszatükröződtem a szeme bogarában, mert odaengedett, ahogy ott kuporogtam a bilin, és együtt reménykedtünk, véghez visszük, amit elhatároztunk. Ő volt az én igazi anyám. A hivatalos, az ő lánya, az ugrabugra, karcsú, mintha csak a nővérem lett volna, megbízhatatlan volt és tolakodóan szeszélyes. Még össze is verekedtünk egyszer, egyik látogatása alkalmával Évivel, ami csak félig volt játék.

Ültem a gőzön, nagyanyám meg fölém hajolva a hokedlin, amin viaszosvásznon volt, úgy váraoztunk türelemmel, szó nélkül. Nem emlékszem, hogy akár egyszer is sikerült volna bilibe kakálnom. Viszont azontúl nem adtak rám pelenkát, ami kínos korszak kezdetét jelentette. Kinőtt napozót kellett viselnem, két gombbal záródott legalul. Azt hiszem, az az első emlékem életemben, hogy lelépek a nagyon magas küszöbünkről az udvar egyenetlen köveire, közben begombolkozni próbálok a füttyülőm tájékán, mert fájdalmasan zavar, hogy csupasz vagyok oda-lent. És fáj a zacskóm bőre, mert folyton becsípődik, mindegyik sikertelen kísérletnél. Meg aztán a forró gőz a fenekemen, amikor hasztalan ücsörgök a bilin Róza szeme alatt. És ha nem akkor kakáltam, hanem máskor, nagyanyám fakanállal jel-

képesen elfenekelt. Nem fájt igazából, mégis ordítottam, menekülni akartam, ő meg fogta az egyik karomat a szelíd ütlegelés közben, és így forogtunk körbe, amin a szomszédok jókat mulattak.

Történetek jártak rólam körbe az udvaron, amiket nekem is fölemlgettek később, hogy micsoda egy ravasz vagyok. Hogy a bilire szoktatásom idején kezdtek nálunk a kredencfiókból eltűnedezni a fakanalak. Nagyanyám nem is értette a dolgot. Mígnem egyszer valaki benézett a nyitott ajtón az udvarról, és látta, hogy én éppen az utolsó fakanalat dugom be a sparhelt tűzébe, az illető rám kiáltott, nagyanyám berontott, kikapta és a csap alá tartotta a fakanalat, erre én hátraszaladtam az udvar végébe, ahol a lábatlan Sas bácsi szokott zsugázni a többi férfival a kézi-hajtányából előre hajolva, és mindig odaszólt nekem: Géza, kapsz egy forintot, szarjál be, és akkor is azt mondta, én pedig álnokul sírni kezdtem, hogy te mindig ezt mondod nekem, és látod, most miattad be is szartam, de nagyanyám már ott is volt az elottott fakanállal és fenekelni kezdett velem, mint mindig, ha becsináltam, azért is égettem el sorra a fakanalakat a sparheltben, mert haragudtam rájuk.

Rózáat akkor is rendületlenül szerettem, hiszen egymás bizonyosságai voltunk.

Hátra van még a *Kampány* szónak a belém ültetése. Ezt már Sándor, a nagyapám mondta ki először, és olyannyira emlékezetesen, hogy egy másik, a „belekeveredni” is múlhatatlanul hozzája tapadt. *Kampány*ba keveredni. A *kampány* idegen eredetű, nekem mégis egyike lett a legmagyarabbaknak. Sándor, a nagyapám révén jutott el hozzám, mint kitüntetett egyike családi és történeti örökségeimnek.

Egyetlenegy ülésben akasztotta a nyakamba egyszobás lakásunk konyhájában, miközben én a lábánál kuporogtam egy kis sámli, ő pedig karosszékében ülve, egy kancsónak támasztott tükörbe nézve húzogatta le arcáról a habot egy „V” alakban tartott, vékonyra csorbult beretvével, amit még katona korából hozott haza az olasz frontról, az Első Háborúból.

Hogy neki, Sándornak sok fivére volt, szinte mindegyik más-más anyától, mert a kemény életben az apja, Bereményi András mellől sorra haltak ki a feleségek, és ő, Sándor volt a kései legkisebbik, és egyébiránt is elkülönült a családtól, és olyan hosszúra hagyták nőni a haját, hogy a tanító úr Sámsonnak nevezte, amíg a loboncát a kezére csavarva pálcával ütötte-verte őt Nagykáta közelében, a tanyasi iskolában. András dédapám állítólag alacsony kis ember volt nagy bajusszal – hogy kerülök én ebbe a sorba? – kubikuskénti keresményéből lovakat vett, majd ménesei lettek, őbelőle meg első adófizető, egy virilista, baptista imaházak építetője, és hadiszállító, és mint ilyenek eleinte nem kellett a családjából senkinek sem bevonulnia katonának, az volt a kampány egészen a 14-es háború utolsó évéig. Ámde ő, Sándor pont 1900-ban született, és 18 éves lett, amikor újabb kampány jött, egyvalakit oda kellett már adni, és az apja őt jelölte ki annak. Szinte kölyökként vitték hát el az olasz frontra.

Ott állt Sándor, a háborús kampányba keveredett suhanc a lövészárokból, és zuhogott rá az olasz eső.

Akkor már veszve volt a régi forsriftozós katonavilág, éheztek a rongyos bakák, és fejtelenség volt a fronton, mire Sándor odakeveredett, senki semmit nem vett komolyan, még a halált se, ha az a másé volt.

Odakúszott egy felettese, öreg őrmester, és ki akarta küldeni földerítőnek Sándort, akinek föl volt tűrve a gallérja és borostás volt nagyon az arca, de annyira, hogy nem látszott a kora.

– Ne csinálja ezt velem, őrmester úr, hat gyerek vár otthon – mondta neki Sándor, erre kiküldtek egy másikat, és az halt meg akkor, pedig annak ténylegesen sok gyereke volt, hiába ordított nekik vissza, akkor már senki se törődött semmivel.

Akit földerítőnek küldtek előre a lövészárokból, az mind meghalt, mert kiadták ugyan földerítés idejére a tűzszüneti parancsot, de mikor az előre kúszott, valaki egyszer csak löni kezdett valahol, erre az összes többi is rákezdedt, először szórványosan, aztán mint az őrült, az olaszok meg rádupláztak, az meg hiába kiabált vissza az övéinek, előbb-utóbb mindörökre elhallgatott, de egytől egyig. Mert olyan magasról küldtek parancsot, hogy az is csak kampány volt, hogy mégis legyen valami, egy földerítés, ha más nem. És akiket előre küldtek, lekaszálták mindet. És Sándort is előbb vagy utóbb kinyírták volna, ha nem jön Klojber főhadnagy.

De jött az árokba Klojber főhadnagy, veregette a csizmaszárát, amit mindig veregetett, mokány volt, olyan jó torkú vagány ember, és kérdezte, mi van, te melák, be vagy rúgva? Azért kérdezte, mert Sándor tántorgott, mert bevett valami kotyvalékot, hogy hátravigyék, és nem volt magánál. És mondta: főhadnagy úr, alázatosan jelentem, éhes vagyok.

Fess legény volt Klojber főhadnagy, jó torkú puccert keresni jött. Kérdezte, pedig Sándor úgy nézett ki, mint a halál, hogy szeret-e dalolni, ő meg igent mondott neki. Igen, szeretek danolni, de csak annak, aki ad nekem enni. Így lett a főhadnagynak a puccerja, pedig előtte a családból senki sem engedte dalolni, ő maga sem tudta, milyen hangja van. És mikor ez a gyakorlatlansága a későbbiekben kiderült, Klojber főhadnagy türelemmel volt, kinevette Sándort, és megtanította énekelni, meg a hallására, és együtt énekeltek a kiégett malomban, ahol el voltak szállásolva.

És a türelem aztán is megvolt, mintha a fiának fogadta volna a főhadnagy. Jó, kikötötte a puskatisztító szalaggal a keresztgerendára, mikor rájött a Klojber főhadnagy, hogy az ő tiszti konzervját megzabálta – lett is tőle olyan hasmenése, mint a víz –, de aztán a saját kezével vágta le onnét, mikor Sándor azt mondta, lőjön le főhadnagy úr, én ezt nem bírom tovább, és elájult, pedig csak tette az ájulást, mert akkor már tudta a főhadnagyról, hogy arra le fogja vágni onnan.

Jött a visszavonulás, mindenki rohant, taposták egymást. Sándor épp a híd alatt guggolva kulázott, akkora hasmenése volt akkor is, mikor Klojber főhadnagy lóháton a kardját csóválva fönt átrobogott, és kiabálta: visszavonulás, fiúk, visszavonulás. Sándor meg szaros nadrágban felugrott egy szekérré, állva ütötte a lovat, és valaki – itt egy nevet mondott, valaki földije nevét – odarohant: Sándor, ne hagyj itt, Sándor, megfogta hátul a köpenyét, elszorította a gigáját vele, ő meg odakapott, kioldozta, verte tovább a lovat, az lezuhant, és a hátulsó lovak meg emberek lába alá került, de – én úgy éljek – akkor is az ő nevét kiabálta, hogy Sándor, Sándor. Azóta Sándorra, ha hátulról rákiáltják a nevét, néha még a nyakához kap.

Bécsben le kellett szállni a vonatról, és a váróban a fegyvereket a kőpadlóra dobálni mind, akkor mehetek a határon át haza. Itthon az apja, András tán már másnap zabért küldte Pestre, a Teleki téri piacra. András jól ismerte a helyet, kubi-

kos korában ott, a Kerepesi temető falánál várt a talicskájával a megbízókra a többiek sorában mindig, ellenben Sándor megőrzött életében először járt arrafelé, és egyáltalán Pesten.

Beszólt az egyik standba, bricseszna drág volt rajta, hozzá bilgericsizma, amit pálcával veregetett: „A zabot mennyiért adja?” Fess nő volt az árus, pont annyi idős, 1900-as, mint Sándor. Megmondta, mennyi a zabja. „És az, aki árulja, az mennyi?” Mire a nő: „hahahaha-hahahaha”. Akárcsak a standja, nyitva volt ő is. Sándor meg: „Eljön velem a hölgy zárás után mozgóba?” Elmentek-e, nem mentek el, nem fontos. Tizenkilenc évesek voltak. A fess nő Róza volt, a későbbeni nagyanyám, Nagybányáról került oda, övé volt a stand. Sándor vissza se ment az apjához, ott maradt a piacon, beköltözött a szobakonyhába, a Teleki tér 9-be, összeházasodtak, ketten vitték tovább a standot a háború végeztével.

Sok volt a vevő, mint háború megforradalmak után mindig szokott lenni, hullámzott a tömeg a Telekin. Belőle egyszer csak kivált Klojber főhadnagy, odajött a standhoz: „Szervusz Sándor”. Még mindig tisztí egyenruhát viselt, kitüntetés a mellén. Kezet rázott Rózával, amikor Sándor bemutatta őket egymásnak. Rózácska így, asszonyom úgy. Nézd, Sándor. Nekem most Pálmai Ilka művésznő a szeretőm, Balatonbogláron élünk Őnagysága villájában. Holnap megyek hozzája vissza, te velem jössz, szükségünk van ott egy legényre, Bogláron.

Hogy Róza, a friss asszony mit szólt akkor a dologhoz, beretválkozva arról Sándor nem tett említést. A borotvapengéről a habot időközönként egy újság szélére húzta le, sámlimról felnézve láttam szaporodni a fehér kis kupacokat. Gondolom, ez olyan háború utáni katonadolog lehetett, hogy jött Sándorért a főhadnagya, hívta, menni kellett, nagyanyám nyilván belátta ezt. Mivel ők piaci házaspár lettek, az adok-veszek legrégebb és legeredetibb ősvilágában forogtak, vevő és eladó, hitelező és adós kölcsönviszonyai között, ahol a legrégebb emberi éleselméjűség vakságában méri össze magát személy a személlyel, s ha valaki megmentette Sándor életét, hát annak előrangja volt, annak engedelmeskedni kellett.

És ha valamikor, akkor itt szükséges visszautalnom a nagyanyámra: Róza is rengeteg testvér közé született Nagybányán, és egyik nővére Pestre ment férjhez a Teleki tér közelébe, Rózát pedig süldőlánnyként utána küldték az Első Világháború legelején. Csepelre járt dolgozni a lőszergyárba a leányzó, de előtte azt gondolta, minden nap árul egy kicsit a piac szélénél, a Lujza utca sarkán. Kezdetben egy zsebkendőről adott el valamit. Később egy lepedőről többet. Aztán lett belőle egy standja, megvette a szobakonyhát a 9-ben, kifestette egy szobafestővel és beléje költözött. A szobafestő teherbe ejtette, lett belőle egy fia, a Jancsi, akinek az apja névtelenül eltűnt, nyilván nős ember lehetett. Ebben a helyzetben ismerkedett össze Róza a zabot vásárolni jött Sándorral. Volt hát egy nem közös kisfiuk, és Róza éppen állapotos volt a nagyapámtól, amikor az elment Balatonboglárra a főhadnagyaival. Mindezt később tudtam meg a nagyanyámtól, erről Sándor hallgatott, mintha ez az ügy szégyene lett volna neki, ugyanis birtokló ösztönében ő igenis nagyon vad ember tudott lenni. Nevére vette Jancsit, mégis levegőnek nézte, ha éppen kegyetlenül nem fenyegette. Elejtett szavakból tudom, hogy olykor brutálisan bánt vele, mint egy bűnőssel, mintha Jancsi bármiről is tehetett volna.

És amíg nagyapám elvult Bogláron Klojber főhadnaggal, Róza elvetélt, állítása szerint a sok munkától. Későbbiekben ismét elvetélt, aztán újból és újból.

Majdnem felnőtt koromban egyszer benyitottam az udvarról a konyhába, ahol nem égett lámpa. Látogatóban voltam nála, talán pénzt kérni jöttem, mi másért, Róza meg az asztal végében ült, ahol nagyapám beretválkozni szokott. Előtte számos kicsi gyertya – hét vagy kilenc? – égett, azokat bámulta különös arccal, Isten döntésébe merülve, fel se nézett, úgyhogy én suttogva kérdeztem, hogy mit csinálsz, nagymama. Mondta, hogy ezek a gyertyák az ő meghalt gyerekei, akik elmentek. Csak Évit tudta világra hozni, az anyámat Jancsi után, de azt már a nagyapámtól. Nem is zavartam, majd jövök, mondtam, és visszaléptem az udvarra.

Nagyapám pedig beretválkozott tovább és mesélte nekem, hogy Pálmai Ilka művész nő hívatta Balatonbogláron a villájában, ahol pár nap óta puccerkodott, hogy menjen ki a vasútállomásra, ott lesz a Klojber főhadnagy úr éppen a többi urakkal, és közölje, hogy jöhetnek, készen van az ebéd. Így hallottam megint a szót: Kampány. Ugyanis Klojber főhadnagy valami kampányban volt a tisztársaival, azért pezsgőztek Bogláron az állomáson.

Éppen beállt egy vonat, amikor Sándor odaérkezett az ebéd hírével és meglátta, hogy körös-körül a póznákon fölakasztott emberek lógnak, Klojber főhadnagy pedig a többi tisztekkel pezsgőzik a resti külső részén, a vágány mellett. Ment hozzájuk, jelentette, hogy a művész nő üzeni, kész az ebéd, majd hozzátette, hogy ő most minden további nélkül elmegy vissza, a Teleki térre, haza. Azt már nem mondta a főhadnagynak, de kialakult neki az a véleménye, hogy a háborúnak igenis vége lett, és ami most folyik, az már egy másik kampány, és lehet, hogy eltart sokáig, még most is benne vagyunk, te is benne vagy és még leszel is – mutatott rám a borotvával –, de részemről én leszereltem, és nem akarok belekeveredni. Sose keveredjél, vigyázz, kampányba! Hallod? Mindig azt akarják majd, de te sose keveredj.

Klojber főhadnagy kijelentette az állomáson, Bogláron: nem mész te sehova, Sándor, mikor épp indult a vonat elfele, nagyapám fölugrott rá, Róza meg fogadta vacsorával a szobakonyhában, és másnap együtt nyitották ki a standot. Folytatták, amit akartak.

Jött megint Klojber főhadnagy a standhoz, vagy egy év múlva, ezúttal civilben, ami alig volt hihető rajta. A reverjén azért hordott egy jelvényt, egy aranyos hárfát vagy lantot, vagy mit. Hogy őt leszerelték ezek, közölte Sándorral a piacon, ezek, akikért a vérét ontotta és a becsületét odaadta, és most éppen a dalárdát vezeti a laktanyában. Úgy beszélt nagyapámmal, előtte kileste a vevők tömegéből, hogy nagyanyám ne legyen ott, ne is hallja, de este megvitatta Klojber főhadnagy dolgát az ágyban a házaspár. „Belevisz valamibe, Sanyi – mondta Róza –, ne menj el énekelni se neki, nem tudsz neki ellentmondani? Még hogy neki köszönheted a handogodat, mire mentél vele, azt mondd meg, csak pénzkidobás a kocsmában, az a dalolás, semmi más, uccu neki, és mész neki fejjel a falnak, ez valamit akar tőled, a szeme se áll jól, ez bosszút akar állni. Hogy kin? Hát rajtad. Rajtad is. Nem láttad, a múltkor hogy nézett rám, mikor először jött oda a standhoz? Ez olyan mulatós, ez arra volt kiképezve, hogy parádézzon, ez pénzt akar tőled, még egy éjjel feltöri a standot vagy kirabol minket, ez nem tudom, mit akar, de olyan a szeme, Iste-

nem, olyan, mint a tiedé, olyan korhelyfényesek a szemei, hogy egy végből vagyok ti szabva, az Isten irgalmazzon az ilyeneknek. Ne legyél te ilyen, Sanyi.”

Végső soron Róza némán volt engedelmes, mint egy indián asszony, mutatta, hogy mindig a férfinak van igaza, közben meg ott volt a saját külön bejáratú véleménye, amit Sándornak érdemes volt kipuhatolnia, mert a felesége olykor meglepően tiszta megsejtésekkel tudott tájékozódni abban a hatalmas, összefüggéstelen és ellenséges rendszerben, ami az ő világuk volt. Klojber főhadnagyról viszont meglepő határozottsággal mondott ítéletet: az egy kinevelt rablógyilkos. És hogy Sándor hasonszőrű vele. Aztán végleg elhallgatott, a továbbiakban nem nyilvánított véleményt. Sándor pedig valahányszor a laktanyába ment énekpróbára, valami más elfoglaltságra hivatkozott, pedig a felesége az sosem kérte, hogy beszámoljon.

Nagyapám befejezte a beretválkozást, arcot mosott a falicsapnál. Volt ott egy tükör a falon, abban megnézte magát, visszaült a karosszékbe. Én nem kérdeztem, kussoltam csak, ő meg azt mondta, valahogy úgy akarta lezárni a dolgot, hogy egyik vasárnap délelőttre lett behívva a laktanyába, pontosan tizenegyre, és akkor végzett Klojber főhadnaggyal, részéről felmondott, befejezte. Úgy mondott fel, hogy Klojber főhadnagy elvitte őt a Hadik laktanya egyik folyosójára és ott meghúzódva azt mondta, mindjárt jön a pénzszállító a dalárda kasszájával, Sándor, aztán az amikor jött, Klojber főhadnagy elébe állt és lelőtte, és azt mondta: lőj bele te is, aztán felezzük a kasszát, Sándor, ő meg mondta: igenis, átvette a revolvert és kivégezte a főhadnagyot, aztán eldobta a revolvert, otthagytott kasszát, két hullát a folyosón, hazajött, vasárnapi ebéd már kész volt, ette a húslevest és mondta Rózának, hogy részéről a főhadnaggyal befejezte.

És ez már több mint harminc éve volt az ő életében, aztán jött egyik kampány a másik után, és ő mindig úgy intézte, hogy bele ne keveredjen, pedig hányan akarták őt.

Hát hogy tudjam, hogy mi az élet.

Sándor sosem használta azt a szót, az emberi gondolkodás legalapvetőbb fogalmainak egyikét, hogy *történelem*, az én későbbi értelmezésemben mégis a történelemre tanított engem, hogy milyen is az. A fegyveres erőszak összevisszaságára, ami szakadatlanul új meg új kampányokba öltözik, ezért a túléléshez gyors eligazodás, állandó rögtönzés szükséges az élet labirintusában. Tapasztalatból beszélt, a harctér és a piac praxisából tanulta meg, hogy a történelem egyetlen lényege az erő, amit hadsereggel lehet a legeredményesebben kifejteni. A benne élő embekekről pedig az volt az ő megrögzött véleménye, hogy azok feltétlenül le akarják nézni egymást. Ha az egy szál személy nem törekszik fölényre, az embertársai szolgaként vetik meg, és meghal, aki nem babrált ki a másikkal, ezért szemfülesnek kell lenni. Mert mi lenne, ha nem volna hadsereg, ha kivonnánk a történetből az erőt, és megszűnne, tegyük fel, az egész véres kavalkád? Én úgy éljek, ez egy marhaság, de feltételezzük ezt az egész baldőverséget. Hát akkor jönne helyette a mennyei glória, amit a kiszolgáltattottak találtak ki maguknak. Akkor maradna csak az Isten meg a vallás, a szolgák kitalációja, az alázatosaké. Mint például Róza, aki nek az a legnagyobb szerencséje, hogy a férje vezeti a boltot.

Sándor minden lenézése ellenére némi babonás tiszteletet érzett Róza iránt. Nagyanyám álomfejtései például kifejezetten érdekelték. „Sanyi, most nagyon vigyázz, mert álomban éjjel égett a ház és te sírtál.” „Most vásároljál, mert álomban egész éjszaka lencsét válogattam.” „Figyelj, mikor a piacfelügyelethez mész, mert oroszokkal álmodtam, hogy vásárláskor nem akartak fizetni.” Én azóta sem találkoztam két ennyire különböző emberrel, mint a nagyszüleim.

Róza hatására kezdtem értékelni a szenteket. Amikor halálos beteg voltam egyetlenegyszer eddigi életemben, mellettem feküdt a házaspári dupla ágyon, és nem tudom, milyen szöveggörnyezetben, de azt mondta – majdnem összeért az orunk –, hogy a világban háromféle ember létezik. Az egyik fajta szerint van Isten, hiszen születésétől érzi és tudja is az ő jelenlétét, minden, de minden bizonyíték neki arra. Azonnal tudtam, hogy önmagáról beszél. És azt is, hogy nagyapámra utal, amikor azt állítja, a másik fajta ember természeténél fogva istentelenül jön a világra. Ragaszkodik ehhez a földhöz, meg sem fordul a fejében egy másik világ. Ezek rettegnek mindentől, ami végleges, mivel bizalmatlanok, saját megélhetésük a hitük, mert valamiben azért mindenkinek hinnie kell. Mindenkinek, kivéve a harmadik fajta embert, a Keresőt. Ezek, mivel még a saját tagadásaikkal szemben is bizalmatlanok – márpedig belőlük csak azok léteznek –, homályos rettegésükben keresnek, kutatnak Isten után. Okoskodnak, csapodárkodnak, politizálnak, könyveket írnak, csak nehogy beleveessenek saját magukba. Mert nagy súly nyomja önnön magukba bele őket. Illetve kettő az a súly, hol az örökkévalóság, hol a történelem. Ezek most nem Róza szavai, azokat nem tudom ideidézni pontosan, de a hármass felosztásra nagyon tisztán emlékszem, és gyakran használom ismerkedéskor ma is, ha Róza pillantásával mérem föl az embereket. Máskor meg a neveltetésüket kutatom rajtuk, a véleményüket az aktuális helyzetben, ha Sándor szemével mérlegelem őket.

És most valami azt súgja nekem, már megint ne tartsam be az időrendet, pedig feltett szándékom volt, hogy lépésről lépésre haladok az írással. Mégis azzal érzem szükségét folytatni – talán mert kifogyott a tollam és újat kellett előkapnom –, mit mondott Róza, miután bementünk az urához a kórházba, amikor én már felnőtt voltam.

Hármasban mentünk a kórházba, velünk volt Eszti néni is. Felutazott Pestre Dömsödről, mert a legrosszabbtól kellett tartani. Mondtuk, Bereményi Sándor ügyében járunk, erre odajött egy vele megbízott nővér. Ha jól számolom, 28 éves voltam akkor. Rányitották Sándorra a különszoba ajtaját. A hátán feküdt, fehér gyerekbőre az arccsontjaira ráfeszülve, egyenletesen sítolva lélegzett, és a nővér kijelentette, hogy ezt már nem lehet visszafordítani, nagyjából félórája van hátra. Menjünk haza – javasolta ápolói rutinnal –, majd telefonáljunk. Felírtam a számot, amit diktált.

Ezután a kórház vasrácsos kerítése mentén lépkedtünk. Eszti néni balról karolt belém, nagyanyám jobbról. Furcsán éreztük magunkat, ismerkedve a Sándor nélküli világgal. Egy darabig némaság volt, amikor azt mondja Róza egyszer csak jobb felől, de szőről szóra: „Gonosz, rossz ember volt világéletében, Isten nyugosztalja.” Néhány lépés múltán hozzáteszi: „Éretlen lélek.” Rábíztuk az ő véleményét, Eszti néni is tiszteletben tartotta, én is. Mentünk vele tovább, kora este volt.

Megérkezünk a Teleki tér 9-be, életem otthonos szobakonyhájába. Ott a két asszony ruhástól hanyatt dől a kettős ágyon, felettük egy hatalmas festett kép, Jézus ülve magához hívja a virággal érkező kisdedeket. Igen, most jövök rá, Eszti nénivel volt teljes a létszám, nélküle nem ugyanaz történt volna, ami később történt, pedig annak – állítom – Róza volt az okozója.

Mondom az asszonyoknak, megyek telefonálni, van nálam tantusz. Ők nem szólnak semmit, csak a plafont nézik. Kimegyek a földszintes ház kapuján, a piac standjai bezárva, átmegyek a villamossínen, a játszótéren keresztül a fürkhéhez az estében. Tantuszt használok. Mondják a telefonban, hogy épp most halt meg. Női hang, ápolónői rutin. Megyek vissza, távolról látom, a 9 kapuja fölött bádogtányéros lámpa ég, tavasz van, ropognak a kavicsok a cipőm alatt. Egy tapasztalt orvostól tudom, hogy a kórházakban statisztikailag is kimutathatóan a két átmeneti évszakban, vagyis tavasszal és ősszel ugrik meg az elhalálózások száma. Mert a változás jobban megviseli a szervezetet.

Benyitok az udvarról a konyhába. Ott nem ég a villany, mégis látom a kétfelé nyitott szobaajtón kijövő fényben szemközt a jól ismert kredencet, benne szájukon fekvő poharak sorakoznak egymástól némi távolságra, rendben és elmosva. Jobbra fordulok, megállok a szoba küszöbén. Beszólok a homályból a két fekvő asszonynak, hogy épp most halt meg.

Három másodpercig semmi sem mozdul. Majd a bal vállam, a homályban létező kredenc felől az összes pohár nagy hangon egyszerre csörömpölni kezd. Mintha ráznák azt a kredencet. És ennek a majdnem, épphogy csak majdnem fül-siketítő zörgésnek, csörömpölésnek ugyanúgy egy csapásra szakad vége, ahogy elkezdődött. Most írást megszakítva elszámoltam magamban húszig lassan. Igen, nagyjából ennyi ideig tartott az a lárma.

Utána újra csönd, ami sokkal mélyebb, mint az előző.

Eszti nénémnek több se kellett, a padlóra ugrott és karját kitérve a fivéréhez kiáltozott, hogy nyugodjon meg az éretlen lélek, én meg úgy szedtem össze magam, hogy nagyanyámat néztem, mert nyilván őbelőle áradt ki az a pszichikai energia. Elvégre őneki volt kapcsolata az ilyesféle erőkkal. Róza pedig fektében felemelte a fejét, nyugodtan nézett a szemembe az ágyról.

Ki nem állhattam azt a pillantását, már ismertem jól, amivel engem tudott hozszozan bámulni, szó nélkül mélyedve belém. Sosem tudtam, mit talál ki rólam már megint, végül is azt hiszem, csalódása voltam neki, azt olvastam ki a gondolataiból. Oly sok reményt fűzött hozzám gyerekkoromban, aztán rá kellett ébrednie, olyan vagyok, mint a többi ember. Ezt most nem én állítom, hanem az ő hosszú nézése, a benne lévő számonkérés és a vád, hogy nem olyan vagyok, amilyennek lennem kéne.

Néma volt a mi vitatkozásunk, most mégis hadd írjam le a magam verzióját, mit mondhatott nekem az ő szeme akkor, a poharak lárma után. Gyakorlatiasan kezdte a néma beszédet. Nyilván átgondolta, hogy mi lesz most ővele.

„Nagyapád meghalt. Én, már tudom, magamra maradtam, mert terád nem lehet számítani, te gyerek. Megölték őt a kórházban, ahová a kezükre adtad. Te maradtál nekem csak ezen a világon, így hát engem ide már nem köt semmi. Él boldogul, merülj csak bele a káprázatba, nem leszel te a támaszom a jövőben, jól van.

Nem is kell. Megleszek. Megleszek ott, abban, amiről te nem tudsz semmit. Hiába nézel rám, érdeklődsz, én neked már nem tudok a másik világról mondani semmit. Próbáltam, de neked hiába beszélek. Teneked hiába beszél bárki. Hát akkor? Akkor én mit tudnék erről mondani neked?"

Az utolsó mondatot onnan veszem, hogy ezt hangosan is kimondta később nekem. Mikor már ő feküdt hat év múlva a kórházi ágyon, és én föléje hajoltam, akkor felnézve volt ez az utolsó mondata: „Mit tudnék én erről mondani neked?"

